

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Лилия Гурова (НБУ)

за дисертационния труд на Венера Руссо на тема

„Неврофилософия на изучаването на втори език: Съзнателни и несъзнателни аспекти“,

представен за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

в професионално направление 2.3. Философия

Представеният дисертационен труд е в обем от 189 с. и съдържа въведение, три глави, заключение, списък на цитираната литература (от общо 289 заглавия), благодарности.

Предмет на изследването е усвояването на втори език, като Венера Руссо използва за отправна точка философския (епистемологичен) въпрос „какъв вид знание е знанието за езика и как се придобива то“. Отговорите, до които тя достига и представя като теория за усвояването на езика, се основават на синтеза на знания от различни области – невронауки, лингвистика, психология, социология. Централно място в тази теория заемат твърденията, че едни и същи биологични структури и процеси участват в усвояването на първи (майчин) и втори език и че разликите в усвояването на език 1 и език 2 не се дължат на възрастта (не съществува критичен период за усвояването на езика), а на други фактори, които са част от опита и средата, в която този опит се осъществява.

В това, което следва ще се спра последователно на отделните части на дисертацията, за да покажа как те допринасят за изясняването и аргументирането на основните тези на авторката, след което ще представя обобщено своята оценка за основните приноси на представеното изследване и неговите основни ограничения.

Във въведението Венера Руссо описва накратко как възниква интересът на философите към науката, изучаваща процесите, протичащи в нервната система на човека и разграничава двете основни форми, чрез които се проявява този интерес: философията на невронауката, занимаваща се с концептуални проблеми, възникващи в самата невронаука и неврофилософията (термин, въведен от Патриша Чърчленд през 1986 г.), която използва невронаучни знания, за да решава собствено философски проблеми. Своят подход Венера

Русо определя като „неврофилософски“, доколкото тя привлича знания от областта на невронауката (както и от други научни дисциплини) за разрешаване на философския проблем за усвояването на езика и в частност, на втори език. Във въведението също е обяснена мотивацията на авторката: осъзнатата от нея празнина в заниманията на философите, съсредоточени почти изцяло върху усвояването на първи език и игнориращи (с малки изключения – Гудмън, Чомски) въпроса за усвояването на втори език.

В първа глава, озаглавена „Ум, мозък, език“ Венера Руссо представя отправните точки на нейното изследване. Тя се спира последователно на откритието на Пол Брока, положило основите на невролингвистиката (термин, въведен около век по-късно), на когнитивната революция, сложила край на бихевиористката теория за ученето, на схващанията на Чомски за интимната връзка между лингвистика и философия и за това, че проблемът за научаването на езика е по същество философски проблем (Чомски го нарича „проблем на Платон“) – схващания, които тя възприема. Друга важна отправна точка за Руссо е идеята на Патриша Чърчленд за философията като мястото, където се осъществява интердисциплинарната връзка между различни научни области. Тя отчита коректно, че ранните неврофилософи като Патриша Чърчленд са материалисти, дори елиминативни материалисти, но същевременно приема, че неврофилософът не е осъден да бъде материалист (с. 21), доколкото (според нея), знанията, предоставяни ни от невронауките не имплицират директно материализъм. Нещо повече, Руссо показва, че неврофилософът разполага с инструменти, които му позволяват да подходи към проблемите, които го интересуват, без да заема страна в спора дуализъм-материализъм. Трета важна отправна точка в изследването на Венера Руссо, представена в тази глава, е концепцията за лингвистичната относителност. В интерпретацията на Руссо тази концепция предполага, че всеки език е неотделима част от концептуална система и усвояването му предполага усвояване и на тази система. В този смисъл, усвояването на втори език предполага усвояване на различна концептуална система и това следва да бъде отчетено в една теория за усвояването на втори език.

Във втора глава, озаглавена „Невронаука и усвояване на езика: Какво знаем?“ Венера Руссо описва редица ключови находки в невронауките и какво те ни разкриват за

възприемането и разбирането на езика, както и за неговото усвояване и използване в процеса на комуникация. Специално внимание е отделено на няколко модела. На първо място, това е моделът на Edna Andrews (2014), която въвежда термина „когнитивна невролингвистика“ за обозначаване на научната област, занимаваща се с изучаване на мозъчните структури и процеси, правещи възможни използването на повече от един език. В своя модел Една Андрюс отхвърля разпространените предразсъдъци за съществуване на критичен период и вроден модул за усвояването на езика, като на тези предразсъдъци тя противопоставя схващанията, че взаимодействието със средата, а не времето, в което се осъществява това взаимодействие, е от решаващо значение за усвояването както на първи, така и на втори и следващ език и че едни и същи мозъчни структури и процеси са в основата на различните езикови функции и на оперирането с първи и втори език. Обсъждат се също в сравнителен план ревизирият йерархичен модел (RHM) на Kroll & Stewart (1994) и моделът VIA+. В модела RHM език 1 и език 2 имат различни речници, споделят обща концептуална база и съществува асиметрия във връзката между тях. Моделът VIA+ не предполага асиметрия в оперирането на език 1 и език 2. Заключение на Руссо е, че въз основа на наличните данни на този етап не може да бъде еднозначно предпочетен единият пред другия модел. По отношение обаче на широко дискутираните хипотези за вроденост на способността за усвояване на определен тип езици (Putnam, 1967) и за съществуване на критичен период за усвояване на езика, Руссо заема еднозначно позиция „против“, която подкрепя с аргументи, основаващи се на резултати от поведенчески и невронаучни изследвания.

В последната трета глава „Въплътено познание и усвояване на езика“ Венера Руссо се връща отново към въпроса дали използването на неврофилософски подход ни обрича на редукционизъм. Тя възприема схващането на Steven Rose (1992), че редукционизмът е метод, който не ни задължава да приемем определено онтологично допускане относно това как нещата съществуват в действителност. Руссо възприема тази нагласа когато коментира неврофилософския, редукционистки по своята същност, подход към съзнанието. Тя възприема реляционното по своята същност схващане на Дамасио за „разширеното съзнание“ (*extended consciousness*), което е съзнанието на аз-а са себе си в

контекста на неговото минало и бъдеще и което Дамасио разграничава от „основното съзнание“ (*core consciousness*), което е съзнанието на аз-а за случващото се тук и сега. Разширеното съзнание според Дамасио и Русо е продукт на социални взаимодействия и в този смисъл то е колективно съзнание. В контекста на това схващане Руссо разглежда научаването на втори език като „прогресивен опит за включване в определено колективно съзнание“ (с. 108). Свеждайки употребите на езика до социални взаимодействия, в които съзнанието играе важна роля, Русо търси подкрепа за това схващане в откритието на огледалните неврони и неговите импликации, в теорията на ума, както и в резултатите от експерименти, показващи взаимодействието между езика и различните сензорни модалности, езика и емоциите и др.

В заключението на дисертацията се обобщават основните твърдения, които взети заедно, авторката разглежда като философска теория за усвояването на езика, която не прави разлика между усвояването на език 1 от една страна и език 2 и следващи езици от друга.

По-важните от тези твърдения са както следва:

- Не съществува принципна разлика в процесите, участващи в усвояване на първи (майчин) език и следващи езици;
- Не възрастта, а „количеството и качеството на езиковия опит“ определят успеха на усвояване на втори език; в този смисъл, не съществува „критичен период“ за усвояване на езика; съответно не съществува и вроден „езиков модул“, който се активира в определен период и е недостъпен за въздействия от средата;
- Езиковата способност не е амодална; сензорно-моторните процеси и емоциите участват критично във възприемането, разбирането и генерирането на езикови изрази;
- Съзнанието играе ключова роля в усвояването на езика, но не индивидуалното съзнание, а колективното такова, чрез включването в което се усвояват и създават езикови значения;

- Езиковият опит формира мозъка, който от своя страна оказва влияние върху езиковия опит;
- Езикът не е просто „глас на мисълта“, той е ситуирано действие, т.е. „ситуиран сензорно-моторен опит“.

Според Венера Руссо, възприемането на тези положения би могло да окаже положителен ефект върху създаването на методики за преподаване на чужди езици.

Сред силните страни на представената дисертация бих изтъкнала на първо място обобщаването на огромна по обем литература от различни области на знанието – невронауки, лингвистика, когнитивна психология, философия. Аргументите, въз основа на които Венера Русо взема страна в известни дискусии като тези за съществуването на вроден, непроницаем езиков модул и на критичен период за усвояването на езика, сами по себе си не са оригинални, но самото свързване на определени позиции спрямо тези дискусии в обща теория може наистина да се разглежда като принос.

Без ни най-малко да омаловажавам този принос, бих искала да обърна внимание и на някои ограничения на представеното изследване, както и да задам въпроси, на които не успях да открия отговор в представения текст.

- (1) И във въведението, както и в заключението на своя труд, Венера Руссо посочва за своя изходна позиция схващането, че проблемът за усвояването на езика, в частност, усвояването на втори език, е философски (епистемологичен) въпрос, свеждащ се до питането „какъв вид знание е знанието за езика и как се придобива то“. В предложения текст обаче не откривам директен отговор на първата част от този въпрос, затова го поставям отново: ако трябва да отговорим накратко „какъв вид знание е знанието на езика“, какъв трябва да е отговорът?
- (2) Критиката на хипотезите за вродеността (*innateness*) на някои езикови структури, защитавани от Пътнам (1967) и Чомски (1980), макар и основателна, е съществено непълна, защото не са коментирани някои от централните аргументи на защитниците на тези хипотези, като т. нар. „бедност на стимула“ (*poverty of stimulus*) – виж (Chomsky, 1980). Бих препоръчала авторката да коментира по време на

защитата аргумента на Чомски, основаващ се на предпоставената от него „бедност на стимула“.

Представеният автореферат (37 с., на български и английски език) отразява коректно съдържанието на дисертационния труд. В българския вариант се срещат неточности в превода (“*faculties*” е преведено като „факултети“, вместо „способности“; а “*sensory-motor*” като „сензорно-моторичен“, вместо „сензорно-моторен“), но те разбира се, не са по вина на автора на дисертацията.

Венера Руссо отчита 3 публикации – 2 по темата на дисертацията (едната от тях под печат), като и трите публикации са в едно и също списание – *In Statu Nascendi* (ISSN: 2568-7638). За две от публикациите са посочени едни и същи страници, в един и същи брой на списанието (2020/1), което най-вероятно е техническа грешка. Бих препоръчала на авторката да се опита да публикува части от дисертацията и в други списания, в това число такива, реферирани в *Scopus* и *Web of Science*, което би създавало условия за по-голяма видимост на представените от нея идеи.

В заключение, авторката на този труд демонстрира впечатляващи знания в различни области на науката (невронауки, когнитивни науки, лингвистика и др.) и философията, както и умения за анализ и обобщения, които имат приносен характер. Поради това смятам, че представеният труд притежава основните характеристики на успешна докторска дисертация, въз основа на което предлагам на Венера Руссо да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“ по философия.

16.01.2023 г.

проф. д-р Лилия Гурова